

**Presentatie digitalisering tijdschriften *Dialogo, Sek, Diva, Homologie*
Agnes Andeweg
16 januari 2019**

Digitalisering klinkt prachtig. Digitalisering houdt een belofte in, de belofte die onze hele maatschappij doortrekt: de belofte van gemak, van ‘met één druk op de knop’ en de belofte van toegankelijkheid ‘waar en wanneer u maar wilt’. Van meteen bediend worden en instant bevrediging. We zijn gewend geraakt aan het idee dat we ’s avonds voor 11 uur op de knop kunnen drukken en dan de volgende ochtend al een cadeautje in onze eigen brievenbus zullen vinden. Voor het gemak vergeten we dan graag dat er aan de andere kant van onze touch screen, achter de schermen, mensen tegen stukloon onze pakketjes bij elkaar staan te rapen.

Die belofte van gemak en toegankelijkheid had ik voor ogen toen ik een aanvraag indiende bij FWOS voor de digitalisering van deze tijdschriften, *Dialogo, Sek, Homologie*, en *Diva*, de grootste tijdschriften van de Nederlandse homo- en lesbische beweging in de jaren ’70, ’80 en ’90. Een aantal tijdschriften uit eerdere decennia (*Levensrecht, Vriendschap*, waren al gedigitaliseerd, maar deze nog niet. En nee, dit is natuurlijk nog niet alles: er ontbreekt nog wel het een en ander uit deze periode, zoals *Ma’dam*, de *Pottenkrant*,

De Schakel en de *Gaykrant*. En ook in de periode daarna zijn er tijdschriften die we graag digitaal willen hebben, zoals *XL*, al gaat het formaat vast voor problemen zorgen.

Het plan voor de digitalisering was onderdeel van een groter project, althans de droom van een groter project. In 2015 had ik de bundel [Seks in de nationale verbeelding](#) samengesteld, die onder andere gaat over de prominente plaats die schrijvers zoals Jan Wolkers, Gerard Reve, Jan Cremer innemen in het Nederlandse nationale zelfbeeld als seksueel bevrijde natie – nogal macho, inderdaad. Ik was benieuwd naar de rol van cultuur in de LHBT-beweging. Want we kennen ongetwijfeld uit onze omgeving of uit eigen ervaring voorbeelden van boeken of films die belangrijk waren voor onze ontwikkeling of coming out. In zijn [nieuwjaarstoespraak bij IHLIA](#) noemde Coos Huijsen recent nog Blaman, Reve, Baldwin, Visconti, Pasolini en Fellini. Dat vind ik interessant, als literatuurwetenschapper, omdat ik denk dat het een historisch fenomeen is, en dus gebonden aan een bepaalde tijd en plaats. Daarom vind ik dat het tijd is voor een meer systematische geschiedschrijving van de manier waarop er in de LHBT-beweging met literatuur, film en andere kunsten werd omgegaan, omdat, zo vermoed ik, de kunsten heel belangrijk waren. Maar

zoals het vaker gaat met onderzoeksplannen ging dat project niet door.

De digitalisering ging gelukkig wel door, en daarmee is er zeker een mooie eerste stap gezet voor zo'n project. Waarom is die digitalisering belangrijk? Natuurlijk werd ik gedreven door die belofte van gemak en toegankelijkheid. Ik kon dromen van een nieuw digitaal corpus, dat met een druk op de knop al zijn informatie zou prijsgeven. En het is waar: dankzij de digitalisering is de toegankelijkheid van deze tijdschriften gewaarborgd. Ze zijn niet meer onderhevig aan fysiek verval, en ze zijn beter doorzoekbaar dan de papieren exemplaren. Maar zoals altijd is de werkelijkheid altijd iets weerbarstiger dan de glossy advertentie. Toegankelijkheid is gebonden aan voorwaarden – en dat heeft te maken met auteursrechten, en dat geldt zeker bij meer recente tijdschriften zoals deze, waar de auteurs vaak nog (gelukkig maar) in leven zijn. Ook als die auteurs hun bijdragen zonder vergoeding schreven hebben zij rechten en moeten ze om toestemming gevraagd worden. Dat is een heel gedoe, dat begrijpt u. Bovendien bevatten sommige tijdschriften materiaal dat nu als te aanstootgevend wordt beschouwd – *o tempora o mores!* Dus zijn de tijdschriften vooralsnog alleen in het IHLIA zelf te raadplegen. Uiteindelijk hoop ik op meer: als we deze pdf-jes omzetten in tekstbestanden kunnen we er

ook meer big- data-achtige onderzoek mee doen; idealiter zouden ze nog verder gerubriceerd moeten worden en per artikel opgeknipt, maar ook dat onderdeel van de digitalisering is in feite handwerk en dus zeer arbeidsintensief.

Houdt u vooral in het achterhoofd dat wat ik hier verder zal vertellen het resultaat is van digitalisering én van ouderwets handwerk, van dagenlang met de stofkam digitaal bladeren, hier in het IHLIA. Daarom prijs ik mij gelukkig met twee geweldige assistenten die hierbij geholpen hebben, Esther Greutink en Emma van Schie, studenten van University College Utrecht. Wij hebben afgelopen week een eerste duik genomen in deze schatkist vol nieuwe bronnen. Het was voor mij niet alleen heel handig maar ook heel leerzaam om hen bij me te hebben omdat ik dan steeds even kon checken of een naam hen bekend voorkwam en zo een indruk kon vormen van de bestendigheid van onze subculturele iconen (m/v). En ondertussen leerde ik veel bij over recente televisieseries zoals Supergirl en Sabrina, the Teenage Witch.

Ik wil eigenlijk beginnen bij de tentoonstelling *With Pride*, die hier beneden 40 jaar LHTBQI emancipatie laat zien. Als je hier rondkijkt, zou je kunnen concluderen dat die emancipatie rust op 2 pijlers: activisme en het uitgaansleven. We zien hier vooral de politieke acties om gelijke rechten, demonstraties en

lobbywerk; en we zien de affiches van de grote feesten en clubs. Ook al zie je op de tentoonstelling zelf vrijwel geen tijdschriften, het belang van die tijdschriften voor de homo-lesbische beweging – en dus ook de tijdschriften waar we het nu over hebben - valt niet te onderschatten. Zoals in het afscheidnummer van *Sek*, in 1992 te lezen valt: ‘Eerst was er het blad en toen de club. Het COC begon als lezerskring van het blad *Levensrecht*.’

Een tijdschrift was allereerst een communicatiemiddel, een broodnodig kanaal om gelijkgestemden met elkaar in contact te brengen. En zo zie je bijvoorbeeld dat het COC in sommige perioden eigenlijk niet meer dan een informatieblaadje uitbrengt, die een overzicht van groepen en activiteiten bevat. Maar in het overgrote deel van deze periode vervullen de tijdschriften een veel bredere functie dan alleen informatieblad: ze zijn het platform voor debat, en voor het nadenken en vormgeven van nieuwe identiteiten. Het gaat dus niet alleen om de verhouding tot de buitenwereld, die begrijpelijkerwijs het meeste aandacht krijgt in de tentoonstelling (de categorieën ‘fighting taboos’, ‘claiming rights’, en ‘becoming visible’ gaan voornamelijk over lhbt-ers in de publieke ruimte), maar ook om interne verkenning en discussies die verschillende kanten op kunnen gaan. Die twee pijlers van politiek en cultuur zie je natuurlijk wel terug in de

tijdschriften, maar politiek is veel breder dan collectief activisme: het heeft ook betrekking op het persoonlijk leven, dus bijvoorbeeld op de vraag of je 'out' bent op je werk. Ook cultuur is veel breder dan uitgaan; het beslaat ook de kunsten, de bespreking van bestaande en stimuleren van nieuwe kunstuitingen. Tijdschriften bieden dus veel ruimte aan het uitproberen van nieuwe vormen, dat zie je aan de ruimte die er is voor een fotorubriek of het publiceren van korte verhalen, aan de verbeelding dus. Ook zijn ze (natuurlijk) geïnteresseerd in rolmodellen. Bijna alle tijdschriften bevatten in al die jaren interviews met meer of minder bekende Nederlanders, die bovengemiddeld vaak afkomstig zijn uit de wereld van kunst en cultuur. Die rolmodellen worden niet alleen in het heden gevonden maar ook vaak in het verleden: *Diva* heeft letterlijk een serie over graven van lesbische schrijfsters.

Historicus Mieke Aerts – ze nam in december 2018 afscheid van de UvA – nam die twee pijlers in 1983 al heel scherp waar, ook omdat er op dat moment een al dan niet kunstmatig in stand gehouden tweedeling lijkt te ontstaan tussen 'Utrecht' en 'Amsterdam', waar twee groepen homostudies zitten die zich wat tegen elkaar afzetten op dit punt. Zij noemt dat in *Diva* 'Tussen stijl en steil': zoals je steile gereformeerden had (en hebt), zo waren er de geharnaste politieke activisten, en daarnaast de homoseksuelen die zich vooral

bezighielden met cultuur. Aerts stelde toen de vraag of die historiseringsdrang, dus: de wens om homoseksualiteit van een geschiedenis te voorzien, hetzelfde effect zou hebben als de medicalisering van homoseksualiteit.

Als u uw Foucault nog een beetje paraat heeft dan weet u wat ik bedoel: doordat homoseksualiteit aan het eind van de negentiende eeuw een medische categorie werd, werden homoseksuelen zichtbaar, te begrijpen als variatie in de menselijke soort en konden zij zich gaan organiseren. Dat droeg dus bij aan hun emancipatie. Hetzelfde zou je kunnen zeggen over historisering aldus Aerts in 1983: door homoseksuelen in het verleden zichtbaar te maken (in geschiedenis maar zeker ook in cultuur), door homogeschiedenis als discipline te beoefenen worden zij herkenbaar, identificeerbaar en niet langer uit te vlakken, wat bijdraagt aan hun emancipatie en integratie. En dus neemt een blad als *Homologie* haar wetenschappelijke missie uiterst serieus, met geannoteerde artikelen. Als je nu om je heen kijkt zie ik die historiseringsdrang in de LHBT-gemeenschap veel minder, dus misschien moeten we constateren dat het antwoord nee is. Of, en dat is een andere mogelijkheid, de historisering heeft zijn emanciperende werk gedaan: net zoals homoseksualiteit in de jaren zeventig verdween uit de DSM, de catalogus van psychische stoornissen, hoeft de historische traditie

van homoseksualiteit wellicht niet meer te dienen als identificatiemodel. Daar zou ik graag meer over willen weten.

Die cultuurstroming, om ze zo maar even te noemen, had dus een emancipatorisch doel, en dat zie je terug in de tijdschriften: het gaat soms letterlijk over vormingstheater, maar tegelijkertijd vind je vanaf het begin ook de tegengeluiden van schrijvers en kunstenaars zelf die vooral op hun artistieke/esthetische kwaliteiten willen worden beoordeeld, of van besprekers en lezers die dat doen. Voor sommigen is het label homoseksualiteit vooral een beperking, en zij vinden dat identiteit al snel slachtofferdenken met zich meebrengt. Daartegenover staan anderen die op zoek zijn naar een positieve definitie en viering van de homoseksuele cultuur, weg van het slachtofferschap. Op zich kennen we de grote lijnen van die discussie misschien wel, maar ik denk dat er veel meer nuance en variatie in te vinden is ook binnen de homo-lesbische beweging, en ik zou die graag veel preciezer in kaart willen brengen.

Nog weer even terug naar de tentoonstelling: praktisch de enige cultuuruiting die er te zien is, is een aflevering van Theo en Thea over homoseksualiteit, met de onvolprezen Arjan Ederveen en Tosca Niterink. Zo te zien is de aflevering op locatie gefilmd bij een plaatselijke dansmiddag van de roze stijldansvereniging.

Het is een hilarische viering van homoseksualiteit, camp, over the top, ludiek: je kunt al die termen gebruiken. Die stijl lijkt karakteristiek voor de homobeweging: Jan Willem Duyvendak heeft dat wel ‘be gay, of een lichte verplichting tot vrolijkheid’ genoemd: het is een heel specifiek actierepertoire. Nu associëren we het misschien vooral met de exuberantie van de Gay Pride, maar je vindt dezelfde toon in deze tijdschriften, van de woordspelige advertenties voor volleybalvereniging Netzo, tot de brievenrubriek in *Diva*: ‘Gleuf’. Je kunt het platte humor noemen maar ik heb een zwak voor dat ludieke, voor de smartlap, voor Marijke Boon en Sjuul Deckwitz, en een band die zich de Hairy Ladies noemt (al was hun muziek misschien niet zo campy), en die stijl is dus veel wijder verbreid dan in de campy outfits van drag queens in de Reguliersdwarstraat.

Ondertussen zijn de discussies vaak maar al te serieus: bijvoorbeeld in *Sek*, over een heruitgave van Renée Vivien, de Franse schrijfster uit begin twintigste eeuw: is het nu wel of niet belangrijk dat haar personages herkenbaar zijn voor hedendaagse lesbo’s? De recensente van dienst vindt van niet: ‘Mijn indruk is dat in de inleiding Vivien teveel voor het karretje van de huidige lesbische beweging gespannen wordt’. Of over de heruitgave van Radclyffe Hall’s lesbische klassieker *The Well of Loneliness*, waar *Diva* van zegt dat ze blij is dat Feministische Uitgeverij Sara haar eerdere bezwaren

– gevoed door de sombere blik die de roman werpt op het lesbisch-zijn – opzij heeft gezet. Ook daar valt nog veel meer te doen.

Wat mij opvalt in deze tijdschriften is de dialoog met anderen, met niet-gelijkdenkenden. *Sek* houdt bijvoorbeeld in 1969 een interview met SGP-politici. Mettertijd lijkt die interesse wel minder te worden: als in 1990 een theoloog promoveert op een homoseksueel onderwerp zegt die dat hij minder reacties krijgt uit de homopers dan uit kerkelijke hoek. Ook de vele interne discussie valt op: de lezersrubrieken van deze tijdschriften laten hevige meningsverschillen zien. Zo is er bijvoorbeeld discussie over een kinderboek dat voor de een teveel een beeld van een bekrompen heteromoraal geeft, terwijl een ander vindt dat dat juist goed is in een kinderboek. Annemarie Grewel noemde dat “het gematigder werk aan de basis”. Dus discussies over identiteit worden onder andere via boeken en films uitgevochten.

De spanning tussen anders willen zijn of hetzelfde, tussen separatisme en integratie, tussen flamboyantie of conformisme keert voortdurend terug, in andere bewoordingen soms, en ten opzichte van verschillende Anderen: soms is het homo’s versus de heteromaatschappij, dan weer de homomannen versus de lesbische vrouwen. In verschillende perioden zwaait de pendulum soms de andere kant op. Het bestaan van

Diva zelf is een uiting van ‘wij zijn anders’ – lesbische vrouwen verlaten de redactie van *Sek* uit onvrede met de gebrekkige aandacht voor vrouwen in het blad en de

De voorloper van *Sek*, het officiële COC-blad (*Seq* genaamd) begon voluit met de integratie-gedachte (net zoals *Dialog*): ‘SEQ bestaat vanuit een verschil, maar wil verder juist de overeenkomsten benadrukken. [...] SEQ wil kortom, gewoon een redelijk blad zijn voor redelijke mensen. En wat ons betreft hoeft u niet eens homofiel te zijn.’ Een kookrubriek onderstreept dat streven naar normaliteit. Tegelijkertijd is het voor de nietsvermoedende heterolezer misschien best subversief om even stil te moeten staan bij het feit dat een man dan voor zijn man kookt, of een vrouw voor haar vrouw. Als *Diva* 10-15 jaar later een horoscoop opneemt in het tijdschrift is het veel meer met een knipoog naar zo’n ‘wij-zijn-hetzelfde’ mentaliteit, een tongue-in-cheek naar damesbladen als de *Libelle*. Datzelfde kan gezegd worden van de moderubriek: geen onderwerp dat hoog op de lesbische agenda stond (te vrouwelijk, te hetero) maar dat in *Diva* serieuze aandacht krijgt als ‘mode voor de lesbische vrouw’.

Als je in deze tijdschriften begint te grasduinen – en wij hebben dat pas een weekje gedaan, kun je nagaan –, dan kun je haast niet anders dan onder de indruk zijn van de dadendrang, de levendigheid, de organisatiedichtheid van de homo-lesbische beweging in

deze decennia. Al wordt er keer op keer in de diverse tijdschriften om nieuwe redactieleden gevraagd (dan lees je weer: 'onbetaalbare publiciteitsmedewerker gezocht'), toch is er een aanzienlijke groep mensen actief betrokken als redactie of medewerker, en ook de lezers laten zich niet onbetuigd. De jaren tachtig zijn echt een bloeiperiode voor de homo- en zeker ook de lesbische cultuur, en in dit gouden decennium is 1985 wel het onbetwiste hoogtepunt: Nederland telt dan 4 lesbische archieven (in Nijmegen, Amsterdam, Utrecht en Leeuwarden); drie van de vier tijdschriften die nu zijn gedigitaliseerd bestaan dan; en daarnaast heb je dan nog de *Gay krant*, die vanaf 1982 bestond, de feministische tijdschriften *Katijf* en *Lover, Sister Outsider* en *Lust en Gratie*. Er is een jaarlijks vrouwenfestival, en een pottenfestival, een stuk of tien vrouwenboekhandels, een vrouwendrukkerij en uitgeverij. Wat een rijkdom! Ik denk dat de jaren tachtig een herwaardering verdienen in de beeldvorming. Vaak wordt dat decennium afgeschilderd als het einde van de periode van vrijheid: in de sixties heb je hippies, in de seventies disco en gay liberation, en in de eighties punk en het aanbreken van het neoliberalisme van Thatcher, Lubbers en Reagan. Maar de organisatiegraad en het bereik van de homo-lesbische beweging en de vrouwenbeweging lijken groter dan ooit tevoren.

Deze tijdschriften zijn zeker ook een kweekvijver geweest: Xandra Schutte (nu hoofdredacteur van de Groene), Kajsa Ollongren (nu minister), Erwin Olaf (hangt in het Rijks); allemaal publiceerden ze in *Homologie*. Dat onderstreept dat dit hele nabije geschiedenis is. De andere twee sprekers van vanavond zijn allebei in redacties actief geweest, en zowaar bleek ik zelf in het allerlaatste nummer van *Homologie* in 1997 een recensie geschreven te hebben. Toch is het ook een geschiedenis die al ver weg voelt, een verleden dat echt voorbij is. Ik kan me althans moeilijk voorstellen dat er opnieuw een ‘Pottenpracht’, zoals het Eerste Lesbisch Utrecht festival heette, zou worden gehouden, zoals in februari 1983 gebeurde, waarbij het carillon ‘Wir sind die homosexuellen Frauen’ speelde.

Tegelijkertijd is wat Adrienne Rich ‘the politics of representation’ noemde nog steeds actueel: we maken ons nog steeds, en de laatste tijd misschien wel meer dan ooit, druk over representaties, de manier waarop personages worden afgebeeld, en veel van de debatten die we nu zien in de media kun je ook al vinden in deze tijdschriften. Noemt u de Oscarsowhite, dan denk ik meteen aan een citaat van Tania Leon die in 1984 zegt ‘anti racisme is geen modegril’. Ook het debat over racisme wordt al met regelmaat gevoerd in de homobeweging – zij het meer in het lesbische *Diva*, voor zover ik nu kan beoordelen, dan in *Sek*. Andere

recente discussies, zoals de ‘coming out’ van Bert en Ernie of de vraag of Scarlett Johansson een trans personage kan spelen (ze heeft zich inmiddels teruggetrokken) hadden 30-40 jaar geleden vast in de *Homologie* of *Sek* gestaan. Het verschil met 30-40 jaar geleden is dat deze discussies zich nu afspelen in de mainstream. Dat is winst. Verlies is dat toentertijd geleden bezwaren tegen identiteitspolitiek werden geformuleerd die nu opnieuw uitgevonden lijken te moeten worden, dus in zekere zin lijkt het alsof we niet onthouden hebben – of dat de homo/lesbische beweging er niet in is geslaagd om die inzichten door te geven.

Om echt te kunnen beschrijven hoe de homo/lesbische/bi en transcultuur zich ontwikkelen hebben we – het zal u niet verbazen dat ik dat hier zeg – meer onderzoek nodig. Onderzoek van deze en andere LHBT-tijdschriften als apart fenomeen, als representanten van een subcultuur die nu niet meer in die vorm bestaat, maar ook in vergelijking met andere media, met mainstream kranten en tijdschriften. Dan kunnen we antwoord geven op vragen als: wanneer gaan mainstream media steeds meer aandacht besteden aan LHBT-onderwerpen? Besteden de homo/lesbo tijdschriften aandacht aan andere auteurs, voorstellingen of films dan de mainstream, of worden bepaalde controverses op een andere manier

besproken? Ik denk bijvoorbeeld aan de discussie over Frans Kellendonks roman *Mystiek lichaam* in 1986 waarover onder literaire critici een heftige discussie losbrandde over het vermeende anti-semitische karakter van die roman. Was daar in de homopers ook discussie over, en hoe zag die eruit? En hoe dacht men aan beide kanten over de passages over homoseksualiteit en aids? Aan de hand van dat soort gebeurtenissen kunnen we de verschillen tussen subcultuur en mainstream beschrijven, hoe die van karakter veranderen of zelfs verdwijnen. Of neem feminisme: de homobeweging en de vrouwenbeweging trokken vaak samen op (en namen ook regelmatig afscheid van elkaar), maar mijn indruk is dat de manier waarop over beide werd geschreven in reguliere media nogal verschilt.

Deze bronnen zijn dus van groot belang, en de toegankelijkheid van die bronnen dus ook. Daarom sluit ik af met een pleidooi voor het zo toegankelijk mogelijk maken van deze bronnen, liefst op internet. Die spanning tussen apart of geïntegreerd die zo kenmerkend is voor al het denken en doen van de LHBT-beweging, en dat waarschijnlijk ook wel zal blijven, geldt in feite ook voor deze collectie. Als onderzoeker zeg ik: deze bronnen moeten zo openbaar mogelijk zijn, en liefst zelfs in Delpher staan, de krantencollectie van de Koninklijke Bibliotheek, desnoods met een waarschuwingsscherm. Zo moeten ook onderzoekers die

niet per se op zoek zijn naar LHBT-media zich verhouden tot deze tijdschriften uit de subcultuur. En dat komt de representatie alleen maar ten goede, als je het mij vraagt.